

Prof. dr hab. inż. arch. Danuta Kłosek-Kozłowska
Zakład Dziedzictwa Architektonicznego i Sztuki
Wydział Architektury Politechniki Warszawskiej
Ul. Koszykowa 55, 00-659 Warszawa

Warszawa. 6 czerwca 2025

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

autorka rozprawy: **mgr inż. arch. Adrianna Brechelke**

tytuł rozprawy: *Historyczna przestrzeń miejska w Kołobrzegu
jako punkt wyjścia do koncepcji powojennej odbudowy.*

Relacje między kreacją przestrzeni, historią i polityką.

promotor: **prof. dr hab. Hanna Grzeszczuk-Brendel**

1. Podstawa opracowania

Podstawą pracowania recenzji jest Umowa o dzieło nr 0100/2025/156 pomiędzy Politechniką Poznańską, Dziekanem Wydziału Architektury Politechniki Poznańskiej Panią dr hab. inż. arch. Agatą Gawlak, prof. PP i prof. dr hab. inż. arch. Danutą Kłosek-Kozłowską, kierownikiem Pracowni Ochrony Dziedzictwa Miast w Zakładzie Dziedzictwa Architektonicznego i Sztuki Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej przyjmującą zlecenie na opracowanie recenzji dysertacji doktorskiej mgr inż. arch. Adrianny Brechelke pt. *Historyczna przestrzeń miejska w Kołobrzegu jako punkt wyjścia do koncepcji powojennej odbudowy. Relacja między kreacją przestrzeni, historią i polityką.*

Praca wykonana została na Wydziale Architektury Politechniki Poznańskiej pod kierunkiem prof. dr hab. Hanny Grzeszczuk-Brendel.

Recenzja sporządzona została zgodnie z wymogami stawianymi rozprawom doktorskim w procedurze nadania stopnia naukowego doktora w dziedzinie nauk inżyniersko-technicznych, które wymienione zostały w art.186 i art. 187 Ustawy O szkolnictwie wyższym i Nauce (Dz.U. 2021, Poz. 478).

2. Struktura pracy, charakterystyka formalna - ocena

Przedstawiona do oceny praca doktorska mgr inż. arch. Adrianny Brechelke opracowana została w jednym, obszernym tomie liczącym 435 stron oraz, 10 oddzielnie oprawionym Aneksiem zawierającym sześć Załączników. Załączniki Aneksu ilustrują wyniki przyjętej metody badań polegającej na rzeczowej analizie pomiarowej dla trzech wydzielonych struktur funkcjonalno—przestrzennych miasta Kołobrzegu, zestawienia tabelarycznego i graficznego uzyskanych wskaźników oraz ich wzajemnej korelacji. Posługując się nowym alfabetem miejskiej narracji charakterystycznym dla analiz sieciowych powiązań stanowi zindywidualizowaną, w pełni udaną próbę zbudowania na przykładzie Kołobrzegu holistycznego modelu miasta opisanego numerycznie wskaźnikami na osi czasu. Stworzony model analiz pozwala na opracowanie stosownego algorytmu zrównoważonego rozwoju.

Praca posiada streszczenia w języku polskim i angielskim, składa się z 9 rozdziałów,

Rozdział 1: (s.18-38) **Wprowadzenie** zawiera uzasadnienie podjęcia tematu, zarys i omówienie problematyki badawczej, przedmiot i stan badań, a także zapowiada cel pracy, niezwykle dziś miastom potrzebny, której efektem będzie waloryzacja kolejnych etapów odbudowy Kołobrzegu po II wojnie światowej w odniesieniu do historycznej jego struktury, ukształtowanej do 1939 r. Waloryzacja zapisana została w formie narzędzia porównawczego skonfrontowanego z powojenną teorią i praktyką konserwatorską oraz sytuacją polityczno-gospodarczą państwa w odniesieniu do skali i skutków zniszczeń w różnych okresach odbudowy Kołobrzegu. Praca stawia sześć pytań badawczych i pięć hipotez cząstkowych, na podstawie których sformułowana została teza pracy, cytuję, s.32:

Proces odbudowy Kołobrzegu po II wojnie światowej obejmujący trzy etapy, poddany różnorodnym wpływom politycznym i konserwatorskim stanowi złożony i ciągle niedokończony proces, który powinien być analizowany zarówno w kontekście lokalnym, jak i obejmującym tereny o podobnym kontekście historycznym, uwzględniając wpływ historycznej struktury miejskiej oraz współczesne potrzeby rewitalizacyjne w duchu zrównoważonego rozwoju.

We *Wprowadzeniu* znajduje się zatem syntetyczne omówienie zastosowanych metod badawczych - to jest: analiz historycznych i morfologicznych dotyczących struktury przestrzennej Kołobrzegu odbudowanego po zniszczeniach II wojny, co pozwoliło na zbadanie trwałości rozplanowania i elementów historycznego krajobrazu miasta poprzez autorsko zaproponowaną rzeczową analizę pomiarową wyłonionych w pracy etapów odbudowy i podkreślenie znaczenia synergii tych analiz oraz ich przydatności do prognozowania rozwoju urbanistycznego Kołobrzegu.

Wprowadzenie stanowi logicznie zbudowane przygotowanie rozprawy naukowej wykorzystujące współczesne badania na temat zależności pomiędzy trwałością historycznej struktury miasta, a jej zdolnością do reakcji na zmiany (*resilience*) w sferze przestrzennej, społecznej i gospodarczej. Wobec wysoce nieprzewidywalnych dziś skutków zagrożeń utraty historycznych wartości, których doświadczają dziś miasta z uwagi na zmiany klimatyczne, zwiększoną częstotliwość klęsk żywiołowych, czy wojny prezentowane w pracy podejście badawcze jest szczególnie ważne, a przykład odbudowy struktury funkcjonalno-przestrzennej Kołobrzegu zniszczonego w 90% podczas działań II wojny światowej znakomitą wybojętnością tematu badań na obszarze tzw. Ziemi Odzyskanych.

Przedstawiona do recenzji rozprawa jest niezwykle starannie opracowana i merytorycznie bardzo wartościowa, obszerna i wielowątkowa. Aczkolwiek do każdego z poruszanych wątków można mieć liczne uwagi niewątpliwie dysertacja doktorska mgr inż. arch. Adrianny Brechelke zasługuje na wysoką ocenę i wyróżnienie. Recenzent skupi się zatem na treściach, których rozwinięcie w trakcie obrony naświetli nasuwające się pytania związane z efektami i skutecznością zastosowanej metodyki badań.

Pytanie 1: Jak rzeczowa analiza pomiarowa wyróżnionych w pracy etapów odbudowy Kołobrzegu oparta na wybranych wskaźnikach ilościowych (i jakościowych?) zweryfikowała wyniki powojennych badań historycznych dotyczących faz rozwoju przestrzennego Kołobrzegu oraz ich konserwatorską waloryzację. Badania te, jak wiemy, nie mogły być budowane na wspomnianej w pracy morfogenezie wybitnego geografa Michaela Conzena (1907-2000), choć swoje studia nad analizą rozplanowania miasta Alnwick opublikował w latach 60.XX w., ani też na późniejszej jego pracy na temat historycznego krajobrazu miejskiego. Tym bardziej też nie mogły opierać się na często

dziś cytowanej pracy *Network Society* Manuela Castellsa dotyczącej analiz sieci społeczno-przestrzennych i ich zintegrowanych kontekstów, które rozprawa dotyczy. Oba bowiem podejścia metodologiczne rozwijane są współcześnie, wyznaczając inny sposób analizy struktury przestrzennej miast, łatwy do zapisu algorytmicznego, bardziej użyteczny w prognozowaniu i planowaniu działań w mieście.

W uzupełnieniu tego pytania interesuje mnie, jaki stopień zbieżności z tradycyjnym, hierarchicznym podejściem badawczym struktury przestrzennej miasta, wykazują „najwyższe wyniki” autorskiej metody pomiarowej uzyskane w pracy.

Rozdział 2 (s.42-87) Teorie i działania konserwatorskie wprowadza w specyfikę powojennej odbudowy miast na Ziemiach Odzyskanych i trudny dla nich czas decyzji konserwatorskich w zgodzie nie tylko z doktryną i zasadami, lecz przede wszystkim stosunkiem do niemieckiej spuścizny kulturowej odziedziczonego po wojnie dziedzictwa. Rozdział celnie przedstawia zmieniające się w czasie oceny społeczne i postawy konserwatorskie w odniesieniu do zabudowy miast Ziem Odzyskanych znacznie bardziej zniszczonych niż reszta kraju. Mało akceptowane społecznie dziedzictwo Kołobrzegu długo czekało na podniesienie z ruin ustępując miejsca miastom w dawnych granicach Rzeczypospolitej. Wartością poznawczą tego rozdziału, zasługującą na uwagę i wysoką ocenę, są umiejętnie dobrane cytaty celnie charakteryzujące dylematy konserwatorskie trzech wyodrębnionych w pracy okresów powojennej odbudowy moderowanych ówczesną polityką i limitowanych ekonomicznymi możliwościami państwa. Wybrane cytaty pozbawione emocjonalnych ocen pozwalają dobrze rozumieć podejmowane wówczas decyzje w odniesieniu do zróżnicowanych przestrzennie i funkcjonalnie części miasta. Ukazują również przystosowanie procesu odbudowy do rozłożonej w czasie ewolucji doktryn konserwatorskich, uświadamiając jednocześnie długą jeszcze drogę do obowiązującej dziś filozofii ochrony dziedzictwa miast otwartej na zróżnicowania kulturowe i lokalne. Warto przy okazji podkreślić, że do tej ewolucji w dużym stopniu przyczyniły się powojenne doświadczenia polskie kontestujące podejście doktrynalne pod presją społecznych oczekiwań (Warszawa). Tekst rozdziału uzupełniają tabele i mapy obrazujące zniszczenia miast na terenach Ziemi Odzyskanych oraz znacznie mniejsze zainteresowanie ich odbudową w stosunku do reszty kraju – il. 11, s.56.

Pytanie 2: Czy proces wyburzeń zniszczonych wojną kwartałów z zachowaną zabudową historyczną to „powojenna polska specjalność” (s.), czy może zjawisko o szerszym zasięgu w Europie? I dlaczego „model” Jana Zachwatowicza odbudowy Warszawskiej Starówki - nie mógł sprawdzić się w miastach Ziemi Odzyskanych.

Rozdział 3. (s. 90-163), Historyczne kształtowanie struktury przestrzennej Kołobrzegu obszerny i bogato ilustrowany dotyczy rozwoju przestrzennego Kołobrzegu od układów grodowych wczesnego średniowiecza, poprzez lokację miasta na prawie lubeckim oraz rozwój w ramach nowożytniej fortecy w okresie nowożytnym aż do współczesności. Początki miasta na Wyspie Solnej sięgające VI-VII wieku oraz kolejny układ grodowy z VIII i IX wieku bezpiecznie oddalony od wybrzeża Bałtyku, poniżej ujścia żeglownej rzeki Parsęty (Budzistowo) związane były z eksploatacją salin i handlem solą. Już u zarania dziejów saliny i sól wyznaczyły miastu geograficznie znaczącą pozycję handlową na Pomorzu Środkowymi pobrzeżu Bałtyku, ukazując prawdziwe bogactwo, które przez wieki aż do dziś, będą wyjątkowym skarbem Kołobrzegu stymulującym jego ekonomiczny status i przestrzenny rozwój.

Początki Kołobrzegu oraz jego znaczenie należy zatem widzieć w szerokim kontekście miast portowych pobrzeża Bałtyku lokowanych na prawie lubeckim. Wydaje się, że z uwagi na dość późną datę lokacji (1250 r.) w stosunku do Gdańska, z którym od początku dziejów Kołobrzeg prowadził wymianę handlową, do istotnych elementów badań historyczno-urbanistycznych miasta, należy obszar rozplanowanie powstały na bazie osady rybackiej, który wykazywać powinien cechy układu urbanistycznego Lubeki, miasta-matki wielu miast portowych pobrzeża Bałtyku sytuowanych u ujścia większych rzek. Lokowane według powtarzalnego wzorca przestrzennego z podobnie sytuowanymi obiektami użyteczności publicznej, jak wymienione w dysertacji kościół, ratusz Stralsundu i Greifswaldu, tworzyły sieć handlowych powiązań od Lubeki po Nowogród na wschodzie, obejmując również typowym zagospodarowaniem miasta portowe bałtyckich wysp. Mała zachęta do szerszych badań porównawczych.

W rozdziale tym odnotowuję wiele uproszczeń, wynikających między innymi z podporządkowania dyskursu historycznego wymogom formalnym i nazewnictwu przyjętej metodologii wg analizy sieciowej („punkty orientacyjne”, „centralny punkt dzielnicowy”); w tym takich oczywistości jak: „katedra dominantą w krajobrazie średniowiecznego Kołobrzegu”, „punkt orientacyjny wyrastający ponad zabudowę”; czy określenie ortogonalnego rozplanowania średniowiecznych ulic jako „układ linii komunikacyjnych (który) charakteryzuje się równomiernym rozmieszczeniem i wskazuje na wysoki stopień centralizacji urbanistycznej starego miasta” (?); Zamieszczone plany, w tym dawna kartografia nie są opisane (np. il. 48, brak datowania, źródła). Uwaga odnosi się do planów będących podkładem strukturalnych interpretacji (pytanie: własnych, czy według któregoś z badaczy wspomnianych w przypisach); nie wyjaśniona w tekście funkcja i znaczenie struktur urbanistycznych widocznych na planie poza obszarem miasta lokacyjnego; brak oznaczenia przebiegu szlaków handlowych do portu i w stronę innych ośrodków na lądzie, ale najbardziej uciążliwy dla czytelnika jest brak na planach i rysunkach nazw ulic wymienianych w tekście. W procesie waloryzacji historycznego krajobrazu miasta oraz identyfikacji punktów i węzłów sieci istotne znaczenie mają wspomniane w tekście obiekty, np. baszta prochowej i więzienna („lokalne centrum sieci”). Stanowią bowiem ważne miejsca w przestrzeni publicznej o wartościach symbolicznych, niematerialnych.

Do badań struktury funkcjonalno-przestrzennej Kołobrzegu zastosowano w pracy ten sam schemat przedziałów czasowych. Zdaniem recenzenta dla czytelności narracji i uniknięcia licznych w pracy powtórzeń, także śledzenia procesu wnioskowania, należało tekst dotyczący historii rozwoju przestrzennego Kołobrzegu przedstawić jako chronologicznie rozwijający się układ urbanistyczny ze wszystkimi nowo powstającymi elementami tworzącymi dzisiejszą strukturę miasta i dopiero na tak wykonanym studium/opisie wprowadzić analizę sieciową w podziale na struktury funkcjonalno – przestrzenne w odniesieniu do okresu średniowiecza, czasów nowożytnych, wieku XIX, lat międzywojnia, współczesności.

W obrazie waloryzacyjnym badań sieciowych struktur funkcjonalno-przestrzennych odbudowanego Kołobrzegu w wyjątkowy sposób zaistnieć powinno Uzdrowisko-

Kołobrzeg niezwykle do dziś atrakcyjne założenie kompozycyjne najmłodszej części miasta. Powstanie i rozwój struktury Uzdrowiska jednego z serii kurortów nadmorskich nad Bałtykiem z początku XIX wieku jest niezwykle wartościową przestrzenią Kołobrzegu. Należy zauważyć, że program i układ kompozycyjny, sytuują Uzdrowisko-Kołobrzeg wśród znaczących ośrodków spa w Europie, które łączy wspólna idea rozplanowania. Na planie: il. 68. *Reprezentacyjna oś Schillstrase* s. 132, idea ta nie została w pełni pokazana. Pomija bowiem dwa odcinki Promenady wytyczone po obu stronach *Schillstrasse* oraz dwie osie kompozycyjne prostopadłe do Promenady wiążące kąpieliska dla pań i panów z przyporządkowanymi im parkami. W wyniku analiz funkcjonalno-przestrzennych sieci wzajemnych powiązań zamieszczonych w pracy kompozycja tej części Uzdrowiska nie otrzymała w ujęciu tabelarycznym oceny najwyższej (il. 243 s. 383), jaką mają kwartały z zabudową willową (65,66,67). Kompozycja obszaru spełnia bowiem najwyższe kryteria przestrzennej waloryzacji, których odzwierciedlenia należy oczekiwać w analizie rzeczowej i wskaźnikach do funkcjonalno- przestrzennej waloryzacji składowych sieci.

Pytanie – W jaki sposób w zapisach statystycznych opracowanego modelu rzeczowej analizy kwartałów zabudowy wyrażone są wyjątkowe wartości przestrzenne związane z percepcją historycznego krajobrazu miejskiego, takie jak: kształt i proporcje wnętrza urbanistycznych, funkcjonalna hierarchia ulic, symbolika miejsc czy inne niematerialne wartości istotne dla wnioskowania konserwatorskiego, jeśli część parametrów analizy ma charakter przybliżony (udział zieleni, gęstość zaludnienia), a wszystkie działają synergicznie. Czy zatem uzyskany rezultat jest wiarygodny.

Rozdział 4 s.166-10 II wojna światowa i jej konsekwencje opisuje zniszczenia wojenne Kołobrzegu. Jak cała rozprawa napisany jest bardzo dobrym językiem: narracja jasna i przekonująca ilustrowana zdjęciami lotniczymi z lat 1951 i 1957 oraz dobrze dobranymi mapami skłaniającymi do szerszych analiz, np. mapa działań ofensywnych Armii Czerwonej (il. 107, s. 184), która zestawiona z mapą miast Ziemi Odzyskanych o największych zniszczeniach (il. 3, s.30 i s. 31) oraz mapą miast zniszczonych zakwalifikowanych do programu odbudowy (il.11 s.56) wnosi wiele informacji na temat miast z terenów Polski północnej i zachodniej.

W rozdziale tym na podstawie planu Kołobrzegu z 1939 r. opracowany został model zdegradowanej tkanki miasta obejmujący identyfikację, klasyfikację oraz ocenę stanu zachowania struktury urbanistycznej sprzed zniszczeń. Określono procentowo i oznaczono kolorem stan zachowania zabudowy dla miasta lokacyjnego (il.108), portu (il.109), dzielnicy zachodniej (il 110) i uzdrowiska (il 111). To drobiazgowa, rzetelna praca, której znaczenie praktyczne trudno przecenić zarówno dla analizy procesu odbudowy Kołobrzegu, jak i budowanego w pracy modelu miasta współzależnych sieci. Skalę zniszczeń zabudowy oraz degradację funkcjonalną analizowanych obszarów obrazuje ilustracja zbiorcza (s.194-195) – wyznaczająca nowe punkty i węzły sieci, niestety z bardzo słabo widocznym podkładem mapowym.

Rozdział 5 (s.198-219), Rozdział 6 (s.222-233), i Rozdział 7 (s.236-342) dotyczą okresu odbudowy Kołobrzegu i strategii działania w ścisłym powiązaniu z polityką oraz możliwościami ekonomicznymi państwa. Traktują o kolejno opracowywanych planach i etapach odbudowy, w podziale na lata 40 i 50 XX wieku, 1956-1969, 1970-1986 (?) i obecnie, które w wyróżnionych okresach koncentrowane były na różnych rejonach miasta i problemach. Rozdziały dotyczą opisu procesu odbudowy na obszarze śródmieścia, starego miasta, portu i uzdrowiska. Dla czytelności wywodu historycznego scalenie opisów działań związanych z rekonstrukcją, adaptacją, odbudową i budową obiektów nowych w Kołobrzegu przy zastosowanych w pracy przedziałach czasowych być może dałoby bardziej wyrazisty obraz odbudowy bez konieczności odwoływania się do wcześniejszych informacji. Tematycznego wydzielenia wymagałby jedynie opis procesu odbudowy starego miasta 7.5.1 oraz temat dotyczący zabytków i zagadnień konserwatorskich (7.3.Odbudowa istniejących zabytków). Niemniej cały tekst jest znakomity, żywy, świetnie się czyta.

Cezury czasowe zamykane z jednej strony świetnymi interpretacjami graficznymi w postaci planów inwentaryzujących procesy odbudowy, mogłyby znaleźć się bliżej zestawień tabelarycznych i autorskiej analizy rzeczowej sieci powiązań, z drugiej natomiast zamykane stylistyczną charakterystyką tworzonych i odbudowanych obiektów (socrealizm, modernizm, postmodernizm) mogą stworzyć swoisty katalog powojennej architektury okresu PRL profesjonalnie w tekście opisanej. Zniszczony w

90% Kołobrzeg był niewątpliwie w okresie odbudowy swobodnym polem kreacji dla wielu architektów niekoniecznie z miastem związanych.

Budowane na inwentaryzacyjnych planach treści podsumowane modelem struktury funkcjonalno-przestrzennej Kołobrzegu dla kolejnych przedziałów czasowych 1945-1957; 1958-1969; 1970-1984, 1985-1989; 1990 i zilustrowane planami narastania zabudowy miasta otwierają rozdział kolejny,

Rozdział 8 (s.344-345) Rzeczowa analizy pomiarowa stanowi prezentację autorskiej metody weryfikacji przeprowadzonych w toku rozprawy analiz i wniosków, z użyciem dobranych wskaźników „uznanych za konstytutywne dla struktury przestrzennej i funkcjonowania miasta”. W ocenie Autorki badań analiza rzeczowa oparta na metodzie pomiaru ilościowego i jakościowego umożliwia precyzyjną ocenę procesu przestrzennej odbudowy Kołobrzegu dla analizowanych przedziałów czasowych, stąd rozdział ten stanowi kluczową część dysertacji. Znajdujemy w nim szczegółowy opis i wyjaśnienie zasad proponowanej metody badań, kryteria wyznaczające przyjęte wskaźniki (procentowy wskaźnik określający stopień zachowania czytelności struktury przestrzennej, wyrażony liczbowo w skali 1-3: także zróżnicowanie funkcjonalne, elementy integrujące przestrzeń (jak procentowy udział terenów zieleni, gęstość zabudowy, dominująca forma architektury, stopień zachowania tkanki historycznej) oraz inne wskaźniki, służące ocenie wartości współczesnej przestrzeni. Wskaźniki te składają się na przestrzenną atrakcyjność miejsc sprzyjających różnorodnym aktywnościom mieszkańców. (mapy *Points of interest*, szlaków turystycznych i ścieżek rowerowych). Do analizy wybrano również obszary, po kilka z każdej morfologicznie badanej części miasta, a wyniki zamieszczono w zestawieniach tabelarycznych, na mapach i w opisie tekstowym.

Rozdział 9, (s. 396-402), Wnioski jest podsumowaniem badań oraz potwierdzeniem tezy rozprawy oraz udzieleniem odpowiedzi na liczne pytania badawcze sformułowane na początku. Niektóre z wniosków są dość oczywiste a nawet banalne, co nie umniejsza wyjątkowej wartości całej rozprawy, ogromnej pracy intelektualnej dotyczącej problemu odbudowy historycznego krajobrazu miejskiego Kołobrzegu. Recenzowana

dysertacja jest podejściem nowym, pokazującym możliwą drogę zapisu analitycznego badań nad morfologią i oceną jakości przestrzennej miasta poprzez jego postrzeganie jako strukturalnej sieci współzależnych powiązań wyrażonych liczbowo. Otwiera drogę do rozwiązań algorytmicznych w zakresie różnych aspektów badań morfologii historycznej struktury funkcjonalno-przestrzennej miasta.

Konkluzja:

Stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr. inż. arch. Adrianny Brechelke pt. *Historyczna przestrzeń miejska w Kołobrzegu jako punkt wyjścia dla koncepcji powojennej odbudowy. Relacje między kreacją przestrzeni, historią i polityką*, zgodnie z ustawą z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2024 r. art. 187, poz. 1571 z późn. zm.) spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim w dziedzinie nauk inżynieryjno-technicznych w dyscyplinie naukowej architektura i urbanistyka i wnioskuję o dopuszczenie Kandydatki do dalszych etapów postępowania zgodnie z trybem przewidzianym w przewodach doktorskich na Wydziale Architektury Politechniki Poznańskiej.

Prof. dr hab. inż. arch. Danuta Kłosek-Kozłowska
Warszawa, 6 lipca 2024